

Юридична консультація

Із заявою про прийняття спадщини за місцем її відкриття на території областей, де проводиться АТО, можна звернутися до будь-якого нотаріуса

Необхідною умовою здійснення спадкоємцями своїх прав є чітке законодавче регулювання процедури їх реалізації. Реалізація спадкових прав охоплює кілька етапів. Це: відкриття спадщини, прийняття спадщини, поділ спадщини, оформлення свідоцтва про право на спадщину.

Відкриття спадщини має велике значення для подальшої реалізації спадкоємцями своїх прав. При відкритті спадщини чітко відомо, які суб'єкти одержують право на спадкування після смерті спадкодавця, а які – ні, тобто усуваються зі складу відносин по спадкуванню. На час відкриття спадщини визначається і об'єктний склад спадкових відносин – дається відповідь на питання, яке саме майно (права та обов'язки спадкодавця) входить до складу спадщини.

З відкриттям спадщини фактично виникає відношення по спадкуванню. До моменту відкриття спадщини ми можемо констатувати тільки можливість, що у певної особи з'явиться право стати спадкоємцем.

Інститут відкриття спадщини у спадковому праві характеризується двома основними ознаками: час відкриття спадщини та місце відкриття спадщини.

Відповідно до статті 1216 Цивільного кодексу України (далі – ЦК України) *спадкуванням є перехід прав та обов'язків (спадщини) від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців).*

Згідно зі статтею 1221 ЦК України місцем відкриття спадщини є останнє місце проживання спадкодавця.

Наразі громадяни позбавлені можливості подання заяв про прийняття спадщини за місцем її відкриття на території Донецької та Луганської областей, де проводиться антитерористична операція (далі – АТО). Цей факт пояснюється тим, що з певних об'єктивних причин державні нотаріальні контори, які розташовані на території проведення АТО, та приватні нотаріуси, зареєстровані у відповідних нотаріальних округах, фактично не працюють.

У зв'язку із ситуацією, яка склалася на території проведення АТО, а також з метою сприяння у захисті законних прав та інтересів громадян України та недопущення пропуску строків, встановлених статтею 1270 ЦК України, заява, передбачена підпунктом 2.1 пункту 2 глави 10 розділу II Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5 (далі – Порядок), може бути тимчасово прийнята будь-яким нотаріусом за місцем звернення спадкоємця, незалежно від місця відкриття спадщини.

Указане тимчасове право стосується також заяв:

- про відмову від прийняття спадщини;
- про відкликання заяви про прийняття спадщини або про відмову від спадщини;
- про видачу свідоцтва про право на спадщину;
- спадкоємця на одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінустанові);
- про видачу свідоцтва виконавцю заповіту;
- виконавця заповіту про відмову від здійснення своїх повноважень;
- другого з подружжя про видачу свідоцтва про право власності на частку в спільному майні подружжя у разі смерті одного з подружжя;

- про вжиття заходів до охорони спадкового майна;
- претензії кредиторів.

Передусім необхідно зазначити, що час відкриття спадщини визначається частиною 2 статті 1220 ЦК України, як день смерті особи або день, з якого вона оголошується померлою. Як свідчить аналіз чинного законодавства, з цього імперативного по суті правила інші законодавчі акти можуть передбачати винятки, зумовлені необхідністю уточнити час відкриття спадщини, оскільки у випадку визначення часом відкриття спадщини дня смерті спадкодавця його спадкоємці автоматично опиняються в юридично невідгідному правовому становищі і реально унеможливується одержання ними будь-якого майна із складу спадщини.

Чітка законодавча регламентація питання про час відкриття спадщини має важливе значення, оскільки з часом відкриття спадщини пов'язується вирішення низки важливих питань у спадковому праві:

- з цього моменту починають спливати строки для прийняття спадщини;
- від знання чи незнання часу відкриття спадщини кредиторами залежить початок і тривалість строку для пред'явлення ними претензій до спадкоємців;
- з моменту, коли відкрилася спадщина, спадкоємцям належить право на майно, що входить до її складу;
- спадкоємцями вважаються особи, які є живими на час відкриття спадщини.

У разі, коли спадщина відкривається внаслідок оголошення фізичної особи померлою в судовому порядку, часом відкриття спадщини, за загальним правилом, буде день вступу в законну силу

судового рішення про оголошення особи померлою. Проте за судом закріплене право, крім прийняття рішення про оголошення особи померлою, ще й зазначити у рішенні припущену дату смерті такої особи, якщо у суду є підстави припускати її загибель від конкретного нещасного випадку, стихії, аварії, воєнних дій тощо.

ЦК України у статті 1220, спеціально присвяченій регламентації часу відкриття спадщини, регулює ще одне надто важливе питання – спадкування осіб, які могли б спадкувати одна після одної, але померли протягом однієї доби. Випадки смерті таких осіб зустрічаються дуже часто, коли вони помирають під час спільної для них небезпеки (аварій, стихійних лих тощо).

Частина 3 статті 1220 ЦК України регламентує, що у випадку, якщо протягом однієї доби померли особи, які мали б право спадкування одна за одною, померли під час спільної для них небезпеки, вони вважаються таким, що померли одночасно, якщо інше не встановлено відповідними доказами.

Прийняття спадщини відноситься до числа суб'єктивних прав спадкоємця, а не до його обов'язків, адже згідно з частиною 1 статті 1268 ЦК України, спадкоємець за заповітом або за законом має право прийняти спадщину або не прийняти її.

Прийняття спадщини завжди є актом індивідуальним, тобто таким, що здійснюється самим спадкоємцем або його законними представниками особисто, і породжує права і обов'язки виключно у самого спадкоємця. Спадкоємець не може прийняти спадщину від імені іншої особи (наприклад, якщо заповіт складено на користь обох з подружжя, то один з них не має права прийняти спадщину від імені другого з подружжя).

Спадкоємець може закликатися до спадкування за кількома підставами –

за заповітом, за законом, за правом представлення та в порядку спадкової трансмісії. Закон дозволяє спадкування однієї частини спадщини за заповітом, а іншої – за законом, тобто право вибору підстави або підстав спадкування належить самому спадкоємцеві.

Прийняття спадщини є актом, що здійснюється у певній формі. Існує два способи прийняття спадщини

шляхом:

- спільного проживання спадкоємця разом із спадкодавцем;
- подання заяви про прийняття спадщини.

Спадщина має бути прийнята не лише встановленим способом, але й у встановлений строк. Загальний строк складає шість місяців і починає вираховуватись з часу відкриття спадщини. Винятки стосуються строків для прийняття спадщини спадкоємцями, у яких право на спадкування залежить від прийняття чи неприйняття спадщини іншими спадкоємцями. Для таких спадкоємців загальний строк для прийняття спадщини триває до спливу шестимісячного строку, а якщо строк, що залишився, менший, ніж шість місяців, – строк для прийняття спадщини цими особами продовжується до трьох місяців.

Спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, вважається таким, що спадщину не прийняв і правонаступником спадкодавця не є. Водночас ЦК України передбачає дві підстави, коли спадкоємець, який пропустив строк для прийняття спадщини, може в подальшому отримати частку, що йому належить за:

- письмовою згодою усіх інших спадкоємців, які прийняли спадщину;
- судовим рішенням, прийнятим на підставі позову такого спадкоємця (суд,

згідно з нормою частини 3 статті 1272 ЦК України, приймає рішення про надання додаткового строку, достатнього для прийняття спадщини даним спадкоємцем. Ця норма свідчить про те, що спадкоємець, якому було призначено додатковий строк для прийняття спадщини, має лише право її прийняти і позбавлений права відмовитися від прийняття спадщини).

Порядок подання заяви про прийняття спадщини передбачено статтею 1269 ЦК України, відповідно до якої спадкоємець, який бажає прийняти спадщину, але на час відкриття спадщини не проживав постійно із спадкодавцем, має подати до нотаріальної контори заяву про прийняття спадщини протягом шести місяців з моменту відкриття спадщини. Заява про прийняття спадщини подається спадкоємцем особисто до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини. Якщо заява про прийняття надійшла поштою, і на ній справжність підпису спадкоємця не засвідчена, вона приймається нотаріусом, який заводить спадкову справу, а спадкоємцю пропонується надіслати оформлену належним чином заяву, або прибути особисто до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини. Справжність підпису на таких документах має бути нотаріально засвідченою.

Малолітня, неповнолітня, недієздатна особа, а також особа, цивільна дієздатність якої обмежена, вважаються такими, що прийняли спадщину, якщо вони не відмовилися від прийняття спадщини протягом шести місяців шляхом подачі заяви до нотаріуса за місцем відкриття спадщини.

Заяву про прийняття спадщини від імені малолітньої, недієздатної особи подають її батьки (усиновлювачі), опікун. У випадку, коли спадкоємцями є малолітні особи, батьки повинні разом із заявою подати документи,

що підтверджують їх повноваження як представників малолітньої особи (свідоцтво про народження, паспорт тощо). Якщо спадкоємцем є недієздатна особа, її опікун повинен подати нотаріусу судові рішення про визнання такої особи недієздатною та розпорядження про призначення його опікуном.

Особа, яка досягла 14 років, має право подати заяву про прийняття спадщини без згоди своїх батьків або піклувальника.

Особа, яка подала заяву про прийняття спадщини, може відкликати її протягом строку, встановленого для прийняття спадщини. Заява про прийняття спадщини може бути відкликана особою, яка її подала, батьками (усиновлювачами) малолітньої особи, опікуном недієздатної особи. При цьому причини відкликання заяви про прийняття спадщини значення не мають. Заява може бути відкликана протягом шестимісячного строку, встановленого для прийняття спадщини (стаття 1270 ЦК України).

Якщо спадкоємець не подав заяву про прийняття спадщини протягом встановленого законом терміну, він вважається таким, що не прийняв її.

Спадкоємець за заповітом або за законом може як прийняти спадщину, так і відмовитися від прийняття спадщини протягом шестимісячного строку з часу відкриття спадщини.

Заяву про відмову від прийняття спадщини подається до нотаріальної контори за місцем відкриття спадщини, яким вважається місце останнього проживання спадкодавця або, якщо не можна встановити останнє місце проживання спадкодавця, – місцезнаходження успадкованого майна або більшої його частини (стаття 1221 ЦК України).

Якщо цивільна дієздатність особи обмежена, вона може відмовитися від прийняття спадщини за згодою піклувальника і органу опіки та піклування.

Неповнолітня особа віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років може відмовитися від прийняття спадщини за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальника і органу опіки та піклування.

Батьки (усиновлювачі), опікун можуть відмовитися від прийняття спадщини, належної малолітній, недієздатній особі, лише з дозволу органу опіки та піклування.

Відмова від прийняття спадщини є безумовною і беззастережною. Не можна відмовитися від спадкування з тією умовою, що спадщина буде надалі прийнята, якщо будуть погашені чи прощені борги спадкодавця. Відмова від прийняття спадщини може бути «безадресною», а може бути вчинена на користь іншого спадкоємця.

Відмова від прийняття спадщини на користь інших спадкоємців допускається лише протягом шестимісячного строку для прийняття спадщини. Після закінчення цього строку частка у спадщині не може бути збільшена з тих підстав, що хто-небудь зі спадкоємців відмовляється від спадщини на користь інших спадкоємців. У таких випадках особа, яка прийняла спадщину, має право розпорядитись усім або частиною майна, отриманого в порядку спадкування, шляхом відчуження її іншому спадкодавцеві за договором купівлі-продажу, дарування, міни тощо.

У разі відкликання спадкоємцем своєї відмови від прийняття спадщини протягом строку, встановленого для її прийняття, він відновлює своє право на спадкування.

Відмова спадкоємця за заповітом від прийняття спадщини не позбавляє його права на спадкування за законом.

Коло осіб, на користь яких спадкоємець може відмовитися від прийняття спадщини, є вичерпним і за його волевиявленням змінюватись або доповнюватись не може. У разі коли спадкоємець відмовився від прийняття спадщини на користь особи, вказаної в статті 1266 ЦК України, правила про спадкування за правом представлення не застосовуються.

Відмова від прийняття спадщини може бути визнана судом недійсною з таких підстав:

- якщо відмову вчинено особою, яка в момент її вчинення не усвідомлювала значення своїх дій та (або) не могла керувати ними (стаття 225 ЦК України),
- якщо відмову вчинено під впливом помилки (стаття 229 ЦК України), під впливом обману (стаття 230 ЦК України);
- якщо відмову вчинено під впливом насильства (стаття 231 ЦК України);
- якщо відмову вчинено у результаті зловмисної домовленості представника однієї сторони з другою стороною (стаття 232 ЦК України);
- якщо відмову вчинено під впливом важкої обставини (стаття 233 ЦК України).

Звертаємо увагу на те, що після відновлення роботи установ нотаріату Донецької та Луганської областей вказані документи будуть передані за належністю приватному нотаріусу або до державної нотаріальної контори, до компетенції яких входить подальше ведення спадкової справи (лист Міністерства юстиції України від 17 липня 2014 року).

Т. В. Вовк

*начальник відділу нотаріату
Головного управління юстиції
у Тернопільській області*